

CO₂ neutraal 2040

Routekaart Lokale Energie Strategie

2019 -2022

Laten zien dat het kan, door te doen!

Gemeente Wassenaar

Datum: 11-01-2019

Inhoud

Inleiding.....	3
Evaluatie Klimaatprogramma 2016-2019.....	4
Pijlers van de toekomst.....	6
1. Los van aardgas.....	7
2. Besparen van energie	8
3. Opwekken hernieuwbare energie.....	9
Uitvoeringsprogramma.....	11
Klimaattafels	11
Warmtevisies	12
Deelname RES en herijken bestaand beleid	12
Informatie en communicatie.....	13
Subsidies	14
Monitoring	14
Duurzaamheid in overig beleid	14
Budget.....	16
Bijlage 1 – Evaluatie Klimaatprogramma Wassenaar 2016-2019.....	18

Inleiding

De afgelopen jaren is uitvoering gegeven aan het Klimaatprogramma Wassenaar 2016-2019. Dit programma was een eerste stap naar een CO₂ neutrale gemeente in 2040.

Voor u ligt het nieuwe programma, de Routekaart Lokale Energie Strategie. We gaan bijdragen aan het terugdringen van de opwarming van de aarde, het beperken van de uitstoot van CO₂ en het minimaliseren van het gebruik van fossiele brandstoffen. We focussen op het benutten van duurzame, hernieuwbare energiebronnen.

De wereld is volop in ontwikkeling. Nu een landelijk klimaatakkoord in de maak is en we op regionaal niveau hard samenwerken aan het ontwikkelen van een Regionale Energie Strategie (RES) is het van groot belang om de vraagstukken rondom duurzaamheid, klimaat en energietransitie ook op lokaal niveau goed in te bedden. De gemeente Wassenaar moet en wil meebewegen met deze ontwikkelingen.

De Lokale Energie Strategie 2019 – 2022 is inhoudelijk verbonden aan de klimaatadaptatie. De opgave en uitvoering hiervoor is omschreven in de structuurvisie en de water- en groenvisie. De Lokale Energie Strategie zal zich derhalve volledig richten op het terugdringen van de CO₂ uitstoot.

De komende jaren blijft de eerder geformuleerde ambitie CO₂ neutraal in 2040 overeind. Onze aandacht gaat uit naar *hoe* we dit gaan bereiken. Dit kunnen we alleen samen doen. De gemeente samen met de inwoners en samen met de ondernemers. We willen de goede ideeën en innovatiekracht in de samenleving optimaal benutten. Onze aandacht gaat daarom vooral uit naar het in uitvoering krijgen van maatregelen binnen onze gemeente.

Door te doen, kunnen we laten zien dat het kan!

Lia de Ridder

Wethouder Zorg, Volkshuisvesting, Cultuur, Onderwijs, Duurzaamheid en Burgerparticipatie

Evaluatie Klimaatprogramma 2016-2019

Vanaf januari 2016 is een programmamanager aangesteld om het klimaatprogramma aan te jagen. Samen met de betrokken projectleiders zijn de eerste stappen gezet in het verduurzamen van Wassenaar. De rode lijn door het klimaatprogramma 2016-2019 was:

- Informeren van inwoners, bedrijven en overige (maatschappelijke) organisaties;
- Besparen van 20% energie op locatieniveau;
- Opwekken van 14% duurzame energie voor 2019.

Aan het einde van dit programma kunnen we de volgende conclusies trekken:

1. De genoemde doelstellingen van 20% energiebesparing en 14% duurzame energieopwekking op de verschillende beleidsterreinen bleken te ambitieus en zijn niet gehaald. Hoeveel er wel gehaald is, is lastig te noemen. Er is vooraf geen 0-meting geweest;
2. Het creëren van een bewustwording binnen de eigen werkorganisatie en in de samenleving heeft veel tijd gekost. Aan het begin van het programma was het thema nog niet actueel en door veel mensen ervaren als een "ver van mijn bed show". Dit is inmiddels bijgedraaid. Zowel binnen de samenleving, als binnen de eigen organisatie is de bewustwording van het nut om actie te ondernemen flink verbeterd. Daarbij is ook het besef gekomen dat de vraagstukken een integrale aanpak vergen;
3. Op veel terreinen uit het klimaatprogramma heeft de gemeente geen directe invloed gehad. Het wel of niet behalen van de resultaten hing af van de bereidheid van de betrokkenen om actie te ondernemen. Er is geen gestructureerd overleg georganiseerd om afspraken en acties via een formele route uit te voeren;
4. De snelle ontwikkeling van techniek maakt dat veel huis- en vastgoedeigenaren en autobezitters afwachten. Hierdoor is er nu nog weinig reductie van CO₂-uitstoot en nog steeds veel verspilling van energie.

Hoewel de conclusie moet worden getrokken dat de kwantitatieve doelstellingen niet zijn gehaald, zijn er waardevolle stappen gezet.

- Er zijn de afgelopen jaren 70 openbare laadpalen geplaatst, ruim voldoende om aan de vraag te voldoen.
- Het Sterrenbad wordt verduurzaamd. Op dit moment vindt de project uitwerking plaats om het plaatsen van zonnepanelen, het besparen van energie en het duurzaam verwarmen van het zwembad mogelijk te maken.
- De gemeente wil graag het goede voorbeeld geven en verduurzaamt ook het eigen vastgoed. In het huidige beheer en onderhoud wordt waar mogelijk het duurzaamste alternatief gekozen. De komende jaren wordt de roadmap verder uitgewerkt en wordt duidelijk hoe de gehele vastgoedportefeuille grootschalig kan worden aangepakt. Ondertussen wordt in 2019 voor het eigen energiebeheer een monitoringssysteem

ingericht, zodat inzichtelijk wordt waar de eerste 15-20% (quick-wins) energiebesparing gerealiseerd kan worden.

- Met de scholen wordt gewerkt aan een integraal huisvestingsplan waarbij duurzaamheid een grote rol speelt. Er worden ambities en doelstellingen afgesproken voor de korte, middellange en lange termijn. De afronding van dit plan vindt begin 2019 plaats. Vanaf 2019 wordt uitvoering gegeven aan het IHP.
- Duurzaamheidsvraagstukken worden integraal aangepakt en hebben in vrijwel alle gemeentelijke beleidsstukken een plek gekregen.
- Duurzaamheid is een integraal criterium bij inkoop en wordt bij elke aanbesteding meegenomen.
- De website wassenaar.nl/winst biedt nuttige informatie voor inwoners en ondernemers over wat zij kunnen doen in het kader van duurzaamheid.
- Er is gewerkt aan bewustwording bij particuliere woningeigenaren door wijkaanpakken en de begeleiding van VvE's.
- Voor eigenaren van monumentale panden en cultureel erfgoed bestaat de groene menukaart , waarop tal van besparingsmogelijkheden staan genoemd. degroenemenukaart.nl/wassenaar/
- Voor nieuwbouwprojecten worden duurzaamheidseisen gesteld in de gunningcriteria.

Een uitgebreid overzicht van de behaalde resultaten is terug te vinden in de bijlage.

Terugkijkend op het klimaatprogramma zijn de volgende lessen geleerd:

- Stimuleren van bewoners en bedrijven werkt, maar leidt tot weinig concreet resultaat. De wil is er wel, maar er worden (vaak onnodig) belemmeringen ervaren bij het nemen van maatregelen.
- Corporaties en ondernemers delen de integrale opgave en dienen als partners te worden betrokken.
- De kracht van de samenleving moet beter worden benut. Kennis en ervaring is aanwezig en dient ontsloten te worden.
- De kaders van RO-beleid en het welstandbeleid kunnen meer ruimte geven aan de opgave om tot innovatie te komen;
- Niet te strak sturen op bestaande regels, maar inzetten op het benutten van kansen;
- Het blijft noodzakelijk om intern de urgentie te blijven benoemen. Duurzaamheid is en blijft een integraal onderdeel van de gemeentelijke activiteiten.

De ambitie CO₂-neutraal in 2040 blijft staan. De gemeente is inmiddels beter in staat duurzaamheid mee te nemen in regulier werk en beleid. Wij werken ook de komende jaren aan de opgave om duurzaamheid een betere positie te laten krijgen.

Pijlers van de toekomst

Landelijk is het klimaatakkoord in de maak en op regionaal niveau wordt er gewerkt aan het ontwikkelen van een Regionale Energiestrategie. De gemeente Wassenaar zal zich in de komende periode richten op de lokale energiestrategie die zich met name sterk inzet op de uitvoering.

De energietransitie is een langlopend en complex proces dat de komende decennia alle leden van de Wassenaarse samenleving gaat raken. Bedrijven, instellingen en bewoners zullen allemaal een bijdrage gaan leveren aan de CO₂-reductie. De energietransitie heeft gevolgen voor hun gebouwen (we gaan van het aardgas af) en het uiterlijk van onze leefomgeving verandert omdat decentraal hernieuwbare energie gaat worden opgewekt.

Onze aandacht gaat daarom vooral uit naar in uitvoering krijgen van maatregelen binnen onze gemeente. **Alleen door te doen kunnen we laten zien dat het kan.**

Dit kunnen we echter niet alleen en de middelen zijn beperkt. De gemeente zal samen met de inwoners, maatschappelijke organisaties en ondernemers werken aan de doelstellingen. We willen de goede ideeën en innovatiekracht in de samenleving optimaal benutten. Samen de schouders eronder.

De inrichting van het afgelopen programma in losse projecten heeft geleid tot bewustwording en vruchtbare discussies, maar deze aanpak bood onvoldoende slagkracht en flexibiliteit om de komende jaren meetbaar het verschil te maken. Om aan te sluiten bij de landelijke en regionale activiteit, in te zetten op flexibiliteit ten opzichte van innovatie en om meer slagkracht te krijgen, wordt in de Routekaart Lokale Energiestrategie een duidelijke focus aangebracht. De focus is toegespitst op drie pijlers:

1. Los van aardgas;
2. Besparen van energie.
3. Opwekken hernieuwbare energie;

De gemeente heeft in de eerste pijler – Los van aardgas – een onmisbare regierol. Deze wordt door de landelijke overheid opgelegd in de vorm van de transitievisie warmte. In de tweede pijler moet bij het besparen van energie een samenwerkende rol met de lokale samenleving gepakt worden. In de derde pijler heeft de gemeente een belangrijke taak om samenwerking met de regio te zoeken en te intensiveren. Het innemen van een actieve rol is essentieel.

Alle pijlers bevatten een met de Wassenaarse samenleving gedeelde en integraal aan te pakken component om effectief resultaat te kunnen boeken.

1. Los van aardgas

Op nationaal niveau is bepaald dat in 2050 de aardgaskraan in Nederland dichtgaat. Alle woningen, bedrijven en overig vastgoed kunnen daarna geen gebruik meer maken van Nederlands aardgas voor de verwarming van de objecten. Dit houdt concreet in dat voor ca. 90% van de gebouwde omgeving een alternatieve warmtebron moet worden gerealiseerd.

In het "Voorstel voor hoofdlijnen van het klimaatakkoord" (juli 2018) staat dat elke gemeente in 2021 een transitievisie warmte moet hebben opgesteld. In dat plan wordt de wijk-voor-wijk aanpak en planning van de warmtetransitie in de gemeente vastgelegd. In het voorstel staat concreet:

Een gestructureerde aanpak betekent een 'wijkgerichte benadering'. Gemeenten spelen daarbij een cruciale rol. Samen met bewoners en gebouweigenaren zal in een zorgvuldig proces een afweging moeten worden gemaakt wat per wijk de beste oplossing is, als huizen niet langer met de traditionele cv-ketel worden verwarmd. Per wijk kan de oplossing verschillen. Dichte bebouwing, woningen van voor 1995? Dan is vaak een warmtenet de oplossing. Nieuwere huizen, in ruim opgezette wijk? Dan kan all electric beter voldoen. En voor veel wijken geldt dat het aardgasnet tot na 2030 gewoon nog blijft liggen. Isoleren en met een hybride ketel (veel) minder gas verstoken, is dan een verstandige (tussen)oplossing. Maar de technische staat van de woningen is niet de enige factor, de wensen van bewoners en andere uitdagingen in de wijk dan de energievoorziening, bepalen net zo goed de uitkomst.

Gemeenten zullen uiterlijk eind 2021 een transitievisie warmte vaststellen waarin het tijdspad waarin wijken worden verduurzaamd, is vastgelegd. Per wijk zal na samenspraak met gebouweigenaren uiteindelijk een gemeenteraadsbesluit over de precieze toekomstige energievoorziening worden genomen. Dan weet iedereen ruim van tevoren waar ie aan toe is. Gemeenten, bewoners en gebouweigenaren worden daarbij geholpen door een door Rijk en mede-overheden opgezette leidraad waarin de gevolgen voor keuzes per wijk op basis van objectieve data in beeld worden gebracht. In regionale energiestrategieën zal de regionale samenhang van keuzes - bijvoorbeeld de inzet van warmtebronnen in de regio - worden vastgelegd. Gemeenten werken daartoe met provincies, waterschappen en netbeheerders samen in Energieregio's. De leidraad en de bijbehorende kennis en informatie wordt beheerd en aangeboden door het Expertise Centrum Warmte.¹²

Voor Wassenaar geldt dat de aard van de bebouwing en het ontbreken van een grootschalige warmtebron in de nabijheid extra uitdaging vraagt. Er moet dus op twee sporen actief ingezet worden.

Eenzijds moet er uiterlijk eind 2021 een integraal infrastructureel tijdspad komen over welke leidingen op welk moment vervangen en/of aangepast worden. Dit is een technische operatie, waarbij afspraken met de netbeheerder en afstemming met plannen voor riolering en openbare ruimte worden samengevoegd.

Anderzijds moet er een intensief traject ontwikkeld worden waarin de bewoners mee kunnen denken over de best passende oplossing in dit vraagstuk voor hun wijk. Vanzelfsprekend spreken in beide processen de financiële consequenties een grote rol. Er zal gezocht worden naar een

¹ <https://www.klimaatakkoord.nl/documenten/publicaties/2018/07/10/hoofdlijnen-compleet>

² <https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken/nationaal-expertisecentrum-warmte>

wenselijke, technisch haalbare, maar ook betaalbare aardgasvrije oplossing. We maken hierbij gebruik van de bestaande kennis binnen de WODV, de succesvolle aanpak van collega-gemeenten en de Regionale Energie Strategie (RES). Samenwerking wordt daarnaast gezocht met belangrijke partners zoals de woningbouwverenigingen.

2. Besparen van energie

Alle rekenmodellen in de energietransitie gaan uit van een significante reductie op energiegebruik van minimaal 20-30%. We hoeven niet meer energie en warmte te gebruiken dan we strikt nodig hebben. Het verspillen van energie is onnodig en technieken zijn inmiddels alom aanwezig om dit te kunnen terugdringen. Alle energie en warmte die we niet nodig hebben, hoeven we ook niet op te wekken.

Bij het besparen van energie dient een samenwerkende rol met de lokale samenleving gepakt te worden. Binnen de samenleving is veel energie en commitment om maatregelen te nemen. Het ontbreekt aan regie en partijen lopen elkaar onnodig mis. De gemeente kan en wil een verbindende rol spelen op het gebied van kennis, expertise en financieringsmogelijkheden. De gemeente kan actief meewerken door bestaande regelgeving verruimd toe te passen ten gunste van de behaalde energiebesparing.

Op drie punten moet actie ondernomen worden om energie te besparen:

- Bewustwording en gedragsverandering;
- Vervanging door energiezuinige alternatieven;
- Isolatie van woningen en gebouwen.

De techniek ontwikkelt zich razendsnel en er komen steeds energiezuinigere apparaten op de markt. Het is belangrijk om indien nodig en mogelijk energie slurpende apparatuur en installaties te vervangen door een energiezuinige variant. Met ook hier de gedachte: alles wat we niet gebruiken hoeven we ook niet op te wekken.

De derde actie is het isoleren van de gebouwde omgeving. Los van het aardgas gaan vraagt een alternatieve warmtebron. Wat het alternatief ook zal zijn, de hoge temperaturen die vrijkomen bij het verstoken van aardgas zijn met duurzame warmte en energiebronnen niet haalbaar. Woningen en gebouwen moeten dus geïsoleerd worden om toekomstbestendig te zijn. Voor Wassenaar wordt dit een uitdaging, omdat een groot deel van de gebouwde omgeving bestaat uit monumentale panden of panden met een grote cultuurhistorische waarde.

In het boeken van resultaten op het gebied van energie besparen doen we een groot beroep op de inzet van inwoners en ondernemers. We moeten samen de schouders eronder zetten om tussen nu en 2050 20-30% energie te besparen en de energietransitie te laten lukken. We maken hier sinds dit jaar ook gebruik van de kennis en diensten van het Duurzaam Bouwloket www.duurzaambouwloket.nl.

3. Opwekken hernieuwbare energie

De productie van grijze stroom door kolencentrales leidt tot een groot aandeel in de uitstoot van CO₂. Om de uitstoot tegen te gaan moet deze energie op een schone manier worden opgewekt. Duurzame energie is energie waarbij geen CO₂ vrijkomt bij de opwekking. Een CO₂ neutrale gemeente maakt dus zoveel mogelijk gebruik van duurzame energiebronnen.

Als er in Wassenaar in de komende jaren 20-30% energiebesparing kan worden gerealiseerd, is er in 2050 nog steeds een grote energievraag. Deze energie moet ergens vandaan komen. Aangezien heel Nederland in 2050 los is van aardgas en overgestapt moet zijn op duurzame energie, kan er niet zondermeer extern worden ingekocht, omdat het landelijke aanbod schaars zal zijn. Met andere woorden: dit houdt in dat we zoveel als mogelijk zelf energie moeten opwekken. Gezien de beperkingen binnen de gemeentegrenzen van Wassenaar is dit niet eenvoudig te realiseren.

Wat betreft het opwekken van duurzame energie en het loskomen van aardgas spelen de volgende complexiteiten. Wassenaar is het trotse Groene Landgoed aan Zee, midden in de Randstad. De ruimtelijke inrichting van de gemeente is uniek te noemen en zal moeten worden beschermd om het historische karakter te behouden. Tegelijkertijd is er een grote energievraag waarin voorzien moet worden. Opgesomd de situatie van de Gemeente Wassenaar:

- Het huidige ruimtelijke beleid laat weinig fysieke ruimte over voor het opwekken van duurzame zon- en windenergie. Landschappelijke waarden wegen op dit moment zwaarder dan energieopwekking;
- Het duingebied is Natura2000 gebied en daarmee internationaal beschermd. Dit gebied laat in principe geen ruimte voor duurzame energie opwekking;
- In de grond van de gemeente Wassenaar kan geen geothermiebron worden geboord vanwege het waterwingebied. Hierdoor lijkt een grootschalige ondergrondse warmtebron om de woningen en overige gebouwen te verwarmen niet mogelijk. Op dit moment wordt dit niet als serieuze optie meegenomen.

Wassenaar heeft geen (significante) mogelijkheden voor geothermie, energie uit biobrandstof en energie uit oppervlaktewater. De duurzame energieopwekking binnen de grenzen van Wassenaar heeft met name potentie binnen opwekking via de zon en de wind. Voor zon op alle daken wordt de potentie op dit moment geschat op ca. 20% - 40% van de totale energievraag. De overige energie zal dan moeten komen uit een combinatie van wind en zon op landbouwgrond.

De gemeente heeft t.a.v. opwekking daarom een belangrijke taak om samenwerking met de regio te zoeken en te intensiveren. Het innemen van een actieve rol om de Wassenaarse belangen te behartigen en de unieke kwaliteiten in te kunnen zetten bij de regionale aanpak zijn daarom belangrijk.

Wassenaar neemt deel aan de ontwikkeling van de RES (Regionale Energie Strategie) en ook hiervoor is het nodig dat er een keuze gemaakt wordt waar in Wassenaar opwekking van hernieuwbare energie mogelijk is en waar niet.

De samenwerking binnen de RES wordt geïntensiveerd en ook is inmiddels meer duidelijk over de rol die de RES speelt in het landelijke klimaatakkoord. De gemeente anticipeert hierop door actief deel te nemen. De gemeente zal stakeholders en de raad om input vragen. De keuze van stakeholders zal mede gebaseerd worden op de resultaten van de klimaattafels. Gezamenlijk wordt daarmee gewerkt aan het resultaat: het geïntegreerd perspectief en bouwstenen voor de RES vanuit de gemeente Wassenaar.

Kortom, welke bijdrage kan Wassenaar leveren aan de lokale en regionale energieopgave. De discussie over het al dan niet herijken of verruimen van bestaand beleid wordt in 2019 gevoerd en moet leiden tot een antwoord op bovenstaande vraag.

Uitvoeringsprogramma

De opgave is groot en de middelen zijn beperkt. We dienen daarom slim om te gaan met het beschikbare budget en deze in te zetten als katalysator om de besparingspotentie binnen Wassenaar om te kunnen zetten in resultaat. Het koppelen en ontsluiten van kennis op het gebied van energiemaatregelen en organisatie is daarin belangrijk. Tevens dient ingezet te worden op het benutten van financiële middelen die elders beschikbaar worden gesteld voor verduurzaming. Een voorbeeld hiervan is het inzetten van ISDE en SDE+ subsidies bij duurzame installaties, stimulering bouw en onderhoud Sportaccommodaties en specifieke duurzaamheidsleningen. Incidenteel kan de gemeente financieel een klein duwtje in de rug geven om zo initiatieven te kunnen starten. Landelijk is de aanwas van duurzaamheidsinitiatieven en regelingen op dit moment vrij groot. Omdat de aanpak inmiddels breed genoeg door alle stakeholders gedeeld wordt zijn de oplossingen ook meer divers dan ooit. Wassenaar kan en moet hier optimaal van profiteren.

De rode draad door het uitvoeringsprogramma is "samen". Samen met de inwoners, ondernemers en andere betrokkenen worden de klimaatuitdagingen aangepakt.

Klimaattafels

Over een groot deel van de duurzaamheidsopgave kan de gemeente geen regie voeren, omdat het eigenaarschap bij de inwoner, ondernemer of andere partij ligt. De opgave die op ons afkomt is een opgave van de samenleving en moet dus ook met de samenleving worden opgepakt.

Het klimaatprogramma 2016-2019 heeft nog onvoldoende de kracht van de samenleving benut. Eerdere succesprojecten in Nederland op het gebied van energietransitie zijn dankzij een aanpak met inwoners en ondernemers succesvol gebleken. Om deze reden zijn we gestart met de klimaattafels waarin, naar voorbeeld van de landelijke tafels, gesproken wordt over de aanpak, belangen, bezwaren en ideeën die er spelen bij inwoners, ondernemers, wijkverenigingen, sportverenigingen, belangenorganisaties en andere betrokkenen.

De klimaattafels vormen een middel om op een gestructureerde manier de route naar CO₂ neutraal te bespreken en ervaringen uit te wisselen en ideeën om te zetten in concrete initiatieven. Samen kunnen doelen gesteld worden die bijdragen aan het CO₂ neutraal worden in 2040.

Het belangrijkste doel van de klimaattafels is het delen van kennis en informatie, het mogelijk maken van initiatieven en het stimuleren van daadwerkelijke verduurzaming. Alle duurzaamheidsthema's waar de gemeente niet zelfstandig of directe invloed op heeft worden in dit verband opgepakt, o.a.:

- Verduurzamen (particulier) vastgoed;
- Verduurzamen sportaccommodaties;
- Duurzame mobiliteit;
- Duurzaam gedrag;
- Draagvlak duurzaamheid.

De deelnemers van de klimaattafels hebben waardevolle ervaring of concrete ideeën voor uitvoering. Gezamenlijk worden de doelen en aanpak vastgesteld. De oprichting van de klimaattafels is gestart en wordt gecontinueerd in het eerste kwartaal 2019. Het werken met klimaattafels levert veel op en vraagt flexibiliteit om in te kunnen spelen op kansen die zich voordoen.

De eerste tafel heeft getoond dat er veel bereidheid en enthousiasme is om initiatieven te willen uitvoeren. Tevens bleek dat initiatiefnemers hun kennis, ervaring en expertise graag willen delen. De deelnemers gaven daarbij aan ambassadeurs te willen zijn voor hun wijk, achterban of netwerk. De klimaattafels kunnen daarmee fungeren als katalysator voor de opgave.

De gemeente zoekt nadrukkelijk binnen deze samenwerking ook de noodzakelijke input voor de eigen initiatieven, zoals het opstellen van de warmtevisie. De input die vanuit de Wassenaaarse samenleving noodzakelijk is voor het opstellen van de warmtevisie zal in klimaattafelverband worden opgehaald.

Omdat we werken aan de toekomstige wereld voor de jeugd van vandaag gaan we ook kijken hoe we de kinderen in Wassenaar een actieve rol kunnen geven. Het aanbieden van een duurzaam energieloket blijft de gemeente doen. Vanaf september 2018 werkt Wassenaar samen met Duurzaam Bouwloket.

Warmtevisies

Uiterlijk eind 2021 heeft Wassenaar een warmtevisie, waarin beschreven staat wat het alternatief voor aardgas wordt op straat- of wijkniveau. Tevens is opgenomen wat de (maatschappelijke) kosten zijn en hoe het tijdspad van de uitvoering eruit komt te zien.

Er wordt een plan van aanpak ontwikkeld om deze warmtevisies te maken. Het rijk stelt hiervoor na vaststelling van het klimaatakkoord een leidraad beschikbaar.

De visie biedt enerzijds duidelijkheid voor de inwoner over de planning en kosten voor dit traject. Anderzijds bevat de visie informatie over de infrastructurele gevolgen van de aardgas loze toekomst. Het is derhalve nodig om in overleg met de netbeheerders om de infrastructurele aanpassingen samen te laten lopen met de overige aanpassingen aan het riool- en leidingwerk om kosten en overlast te minimaliseren. De voorbereidingen hiervoor worden reeds getroffen.

In klimaattafelverband wordt geïnventariseerd op welke wijze de inwoners en andere belanghebbenden inspraak willen en input kunnen leveren. We willen graag de bereidheid en het enthousiasme van de betrokkenen inzetten voor het zo breed mogelijk delen en ophalen van informatie, zodat er draagvlak ontstaat voor de opgave.

Deelname RES en herijken bestaand beleid

In de 2019 blijft Wassenaar actief deelnemen aan de ontwikkeling van de regionale energie strategie. De uitkomsten van de RES zullen mede bepalen welke opgave binnen de gemeente Wassenaar komt te liggen.

Om te bepalen welke bijdrage Wassenaar kan leveren aan het opwekken van duurzame energie zal onder meer gekeken worden naar het bestaande beleid. In 2019 wordt met de raad gestart om te onderzoeken of en waar ruimte is om het huidige beleid te verruimen en duurzame energie opwekking toe te staan.

Informatie en communicatie

Communicatie is een belangrijk onderdeel binnen dit programma. Een gerichte, effectieve communicatie versterkt het duurzame imago van de gemeente Wassenaar wat meer tot verdere verduurzaming aanzet en helpt om de gezamenlijke ambities te behalen. Om omgevingsbewust te werken wordt het interne, externe en politieke krachtenveld goed in beeld gebracht. Het gezamenlijk doel, de opdracht en mijlpalen worden stapsgewijs versterkt. Met elkaar kijken we welke rollen de inwoners en ondernemers kunnen innemen en wat hun belangen en behoeften zijn. Hierbij spelen de klimaattafels een belangrijke rol.

De inwoners en belanghebbenden worden actief geïnformeerd met behulp van voor hen relevante voorbeelden op het gebied van duurzaamheid. Deze zetten anderen aan tot bijvoorbeeld een energiebewust(er) leven. De kernboodschap hierbij is: *"De Lokale Energie Strategie van de gemeente Wassenaar is erop gericht een duurzame en CO₂-neutrale omgeving voor haar inwoners te realiseren. Samen met onze partners, inwoners en ondernemers dragen we bij aan een gezonde en leefbare gemeente met toekomstwaarde."*

Communicatiestrategie

De communicatiestrategie is gericht op het informeren, inspireren, het aangaan van dialoog, bewustwording en gedragsverandering. Hierbij wordt gericht op de noodzaak energie te besparen en duurzame energie op te wekken en op het aanreiken van concreet handelingsperspectief voor de inwoners, ondernemers en organisaties van Wassenaar. Nog steeds zijn grote groepen in de samenleving (inwoners, bedrijven) niet geïnformeerd hoe zij energie kunnen besparen en hoe zij over kunnen stappen op duurzame energie.

In de uitvoering van de communicatie zullen we daarom:

- Aansluiten op wat er al is;
- Mensen in de samenleving inschakelen die het goede voorbeeld al geven en hun zelf het verhaal laten vertellen;
- Ook zelf het goede voorbeeld geven;
- Resultaten zichtbaar maken;

De grootste behoefte van inwoners en ondernemers is het verkrijgen van informatie. De gemeente heeft hierin een belangrijke rol om iedereen op het juiste moment van de juiste informatie te voorzien. Om dit te bereiken gaan we de volgende dingen doen:

- Benutten van het netwerk van de klimaattafels
- Website www.wassenaar.nl/winst up-to-date houden;
- Maandelijkse digitale nieuwsbrief voor geïnteresseerden;
- Maandelijkse digitale nieuwsbrief voor medewerkers van WODV;
- Voorjaars- en najaarslezing;

- Social media inzetten voor kennisdeling, o.a. via een eigen facebookpagina.
- Een middel om energiebesparende initiatieven meer onder de aandacht te brengen onder ter promotie van de opgave.

Subsidies

Binnen Wassenaar is een behoefte aan eenduidige informatieverstrekking t.a.v. (landelijke) subsidies. Om aan deze vraag te voldoen zetten we een actief kanaal op, waarmee we inwoners, bedrijven en instellingen kunnen informeren welke subsidiemogelijkheden er zijn. Te denken valt aan ISDE, SDE+, MIA, VAMIL, EIA, Salderingsregeling, BOSA etc. We maken hierbij de website www.wassenaar.nl/winst beter bereikbaar en koppelen hierin informatie vanaf de bron en nemen in nieuwsbrieven relevante informatie op. Gezien de grote stroom aan gewijzigde gegevens is regelmatige actualisatie noodzakelijk. Bewoners worden hierop actief geïnformeerd op een nuttig moment, zoals inschrijving in de gemeente. Informatie wordt ook breder gedeeld via buurt- en wijkverenigingen, sportclubs e.d. Naast het verstrekken van informatie zet de gemeente ook in op het maximaal benutten van deze mogelijkheden voor de verduurzaming van het eigen vastgoed.

Monitoring

Bij de uitvoering van het klimaatprogramma 2016-2019 ontbrak het aan meetbare data en voldoende zicht op het effect van handelen. Om een goed beeld te krijgen van waar de grootste winst behaald kan worden, of de investeringen opwegen tegen de opbrengsten, om de verschillende soorten inspanningen te kunnen vergelijken en besluitvorming te baseren op accurate kennis is betere monitoring van groot belang. Meten is weten.

Alleen door accurate monitoring kan vastgesteld worden of Wassenaar de juiste dingen doet op het juiste moment met het juiste effect. In de uitvoering wordt daarom actief ingezet op een monitoring waarmee inspanningen gekwantificeerd en vergeleken kunnen worden. Een flexibele aanpak wordt daarmee haalbaar, omdat tijdig kan worden gestuurd indien de gegevens daartoe aanleiding geven.

Duurzaamheid in overig beleid

De gemeente geeft zelf het goede voorbeeld en zal nog meer laten zien welke stappen zijn en worden gezet om te verduurzamen. We leggen hiervoor verantwoording af in het jaarverslag.

- Duurzaamheid is een integraal onderdeel van raads- en collegevoorstellen.
- Eigen vastgoed wordt aangepakt en toekomstbestendig gemaakt (roadmap vastgoed).
- De gemeente gaat alle aansluitingen monitoren om verspillingen tegen te gaan.
- Het wagenpark wordt, wanneer nodig, vervangen door een duurzaam alternatief.
- Bij vergunningverlening wordt kritisch gekeken naar de integratie van duurzaamheid.
- Bij nieuwbouwprojecten is duurzaamheid onderdeel van de gunningcriteria.
- Per 1 juli 2018 worden in beginsel geen omgevingsvergunningen voor nieuwbouw meer verstrekt met een gasaansluiting.
- Duurzaamheid is een integraal onderdeel bij inkooptrajecten.
- We doen ervaringen op met circulair inkopen waar we mogelijkheden zien.

- Afval zal worden gescheiden en gescheiden opgehaald.
- Voor medewerkers komt er een duurzaam mobiliteitsplan.
- Duurzaam Duivenvoorde blijft via informatiedeling werken aan bewustwording en kennisopbouw van de medewerkers.
- Via duurzaam bouwloket heeft de gemeente een kanaal voor bewoners voor informatie t.a.v. de verduurzaming van hun huis www.duurzaambouwloket.nl
- Binnen de MRDH worden afspraken gemaakt t.a.v. duurzaam vervoer.
- Binnen de afspraken van de MRDH geeft Wassenaar succesvol invulling aan het plaatsen van laadpalen.
- Met woningbouwcorporaties worden ieder jaar afspraken gemaakt op het gebied van de verduurzaming van de portefeuille.
- Met de afdeling onderwijshuisvesting wordt gewerkt aan de lange termijn verduurzaming van het onderwijsvastgoed via het Integraal Huisvestingsplan.
- Het leggen van zonnepanelen op scholen wordt ook in 2019 gestimuleerd via de gemeente.
- Wassenaar blijft Fairtrade Gemeente en Millenniumgemeente.

Budget

De gestelde ambitie – CO₂neutraal in 2040 – vraagt een intensieve aanpak van de hele samenleving. Voor de uitvoer van deze Lokale Energie Strategie is een budget beschikbaar van €100.000 per jaar. Deze middelen zijn niet bedoeld voor investeringen en/of aanschaf van technische installaties.

In de programmabegroting is €400.000 opgenomen voor de uitvoering van een vervolgprogramma duurzaamheid. Met het beschikbare budget kunnen de volgende zaken uitgevoerd worden.

Tabel 1: Programmabegroting

Onderwerp	Toelichting	2019	2020	2021	2022	TOTAAL
Programmamanager	0,5 FTE	€ 60.000	€ 60.000	€ 60.000	€ 60.000	€ 240.000
Opstellen warmtevisie	Inhuur externe expertise	€ 28.000	€ 28.000	€ 14.000	€ -	€ 70.000
Klimaattafels en communicatie	klimaattafels en ontwikkeling, verbetering, uitvoering, beheer van communicatie	€ 24.000	€ 22.000	€ 22.000	€ 22.000	€ 90.000
TOTAAL		€ 112.000	€ 110.000	€ 96.000	€ 82.000	€ 400.000

De inzet van middelen dient efficiënt en met maximaal effect te gebeuren. Door een projectmatige aanpak kunnen resultaten beter worden gemonitord en kan tijdig worden bijgestuurd. De programmamanager zal zich inzetten op het maximaal benutten van kansen op het gebied van inzet van inwoners, bedrijven en maatschappelijke partners, subsidies uit overige fondsen, regionale inzet en financieringsmogelijkheden bij financiële instellingen.

Met uitbereiding van het budget uit het resterende budget Klimaatprogramma 2016-2019 is het mogelijk om een meer sturing te geven aan de verschillende programmaonderdelen. Ook kan hiermee krachtiger worden ingezet op het initiëren van kansrijke initiatieven. In de onderstaande tabel is een krachtiger programma weergegeven.

Tabel 2: Begroting intensiever programma

Onderwerp	Toelichting	2019	2020	2021	2022	TOTAAL
Programmamanager	1 FTE	€ 95.000	€ 95.000	€ 95.000	€ 95.000	€ 380.000
Opstellen warmtevisie	Inhuur externe expertise	€ 28.000	€ 28.000	€ 14.000	€ -	€ 70.000
Klimaattafels en communicatie	klimaattafels en ontwikkeling, verbetering, uitvoering, beheer van communicatie	€ 24.000	€ 22.000	€ 22.000	€ 22.000	€ 90.000
TOTAAL		€ 147.000	€ 145.000	€ 131.000	€ 117.000	€ 540.000

De keuze om het resterende budget van het Klimaatprogramma 2016-2019 niet terug te laten vloeien naar de reserve, maar mee te nemen in dit programma, vindt plaats bij de jaarrekening.

Mogelijk komen er landelijke middelen beschikbaar voor het opstellen van de warmtevisie. Echter hierover komt pas duidelijkheid zodra het landelijke klimaatakkoord getekend is. Dit zal voorjaar 2019 worden.

Bijlage 1 – Evaluatie Klimaatprogramma Wassenaar 2016-2019

Eigen organisatie

- Er is binnen de werkorganisatie in toenemende mate een urgentie ervaren om op de diverse beleidsterreinen duurzaamheid toe te passen of keuzes te maken die bijdragen aan de klimaatambities. In adviesstukken voor het college en de gemeenteraad is een duurzaamheidsparagraaf opgenomen waardoor in besluitvorming dit thema bewust overwogen wordt.
- Er zijn energiescans uitgevoerd voor het gemeentekantoor Wassenaar en het Sterrenbad. Beide onderzoeken hebben geleid tot een concrete lijst met maatregelen die genomen kunnen worden om het pand te verduurzamen en het energieverbruik terug te dringen. Voor het Sterrenbad wordt er gewerkt aan een concreet plan om deze maatregelen ook daadwerkelijk uit te voeren in de komende jaren. Wat betreft het gemeentekantoor, hangt besluitvorming over investeringen en het toepassen van maatregelen af van de functie van het gebouw. Het toekomstige gebruik van het gemeentekantoor hangt af van de bestuurlijke toekomst van de gemeente Wassenaar. Een concrete aanpak voor het verduurzamen van het gemeentekantoor wordt meegenomen in de routekaart verduurzaming gemeentelijk vastgoed.
- De gemeente Wassenaar geeft voor haar inwoners het goede voorbeeld en werkt aan een roadmap om het eigen vastgoed te verduurzamen. Hierbij moet rekening gehouden worden met wettelijke eisen, levens- en gebruiksduur van de objecten en beschikbare budgetten. In het meerjarenonderhoudsplan (MJOP) van vastgoed is geen apart budget opgenomen voor het toepassen van duurzaamheidsmaatregelen. Echter is het gebruikelijk om waar mogelijk, passend binnen het budget, voor een duurzame, milieuvriendelijke variant te kiezen in het reguliere en geplande onderhoud.
- De medewerkers van de werkorganisatie laten steeds vaker de auto staan. Er zijn verschillende acties geweest om het gebruik van het openbaar vervoer en de elektrische fiets te stimuleren. Veel van deze acties zijn een samenwerking geweest met Bereikbaar Haaglanden.
- Om binnen de eigen werkorganisatie het kennisniveau, bewustzijn en betrokkenheid op peil te krijgen is de campagne Duurzaam Duivenvoorde gestart. Onder deze vlag vinden veel activiteiten plaats, zoals gescheiden inzamelen van afval, duurzame kilometers, diverse workshops en lezingen en het delen van kennis via het intranet.
- Om zicht te krijgen op het gemeentelijk energieverbruik is er een energie coördinator aangetrokken die een energiemonitoringssysteem opzet. Hiermee wordt verspilling opgespoord passende maatregelen genomen worden om energie te besparen.
- In het inkoopbeleid is opgenomen dat de gemeente duurzaam wil inkopen, binnen het bestaande budget. Vanwege decentrale inkoop is er geen controle op elk inkooptraject,

maar duurzaamheid is inmiddels een belangrijk criterium bij aanbestedingen. Zo oefent de gemeente ook invloed uit op de markt.

Scholen

- Alle scholen voor basis- en voortgezet onderwijs in Wassenaar is een duurzaamheidsscan aangeboden. Alle acht PO en de twee VO-scholen hebben hier gebruik van gemaakt. Elke school beschikt inmiddels over een rapport met een pakket voor de korte, middellange en lange termijn energie te besparen en duurzame energie op te wekken. Met de scholen zijn afspraken gemaakt over het oppakken van no-regret maatregelen waarmee op korte termijn resultaten bereikt kunnen worden. De grotere investeringen worden betrokken bij het opstellen van het Integraal HuisvestingsPlan (IHP).
- Voor alle scholen is er een stimuleringsregeling opgezet waarbij een deel van de aanschafkosten van zonnepanelen door de gemeente wordt gefinancierd.

Sportaccommodaties

- De sportverenigingen die een eigen accommodatie hebben, hebben van de gemeente ook een dergelijke energiescan aangeboden gekregen. Zeven verenigingen hebben hier gebruik van gemaakt.
- In het najaar 2018 is er een samenwerking gestart tussen Blauw-Zwart, Gemeente Wassenaar en Rabobank om de accommodatie van Blauw-Zwart te verduurzamen. Hiervoor wordt externe expertise aangetrokken die dit proces gaat begeleiden.

Ondernemers

- Met de ondernemers op het strand is gesproken over mogelijkheden om zonnepanelen en/of windmolens te plaatsen om eigen energie op te wekken. De bereidheid van deze ondernemers was groot om hierop in te zetten. Maar de materialen van de zonnepanelen en windmolens zijn vooralsnog niet bestand tegen de invloeden van wind, zand en zout. De kosten voor het plaatsen en onderhouden van deze energie opwekkers worden zo veel groter dan de opbrengst. Hopelijk biedt technische innovatie uitkomst in de toekomst. Er is nog geen structurele aanpak ontwikkelen voor het besparen van CO₂ bij de overige bedrijven.

Woningen

- De grootste CO₂ reductie kan in Wassenaar behaald worden door het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Door de beide woningbouwcorporaties zijn in de periode 2013-2018 bijna 650 woningen (appartementen én huizen) verduurzaamd. En er zijn 22 nieuwbouwwoningen (appartementen) opgeleverd met een label A++ en/of additionele duurzaamheidsmaatregelen.

- Er zijn geen concrete cijfers beschikbaar over het verduurzamen van de particuliere woningvoorraad. Ook het plaatsen van zonnepanelen in welstandsvrije gebieden wordt niet geregistreerd, omdat het verbruik “achter de meter” gebeurt.
Om eigenaren van woningen te helpen bij het nemen van duurzaamheidsmaatregelen hadden we een contract met de WoonWijzerWinkel. Deze organisatie geeft informatie, zorgt voor collectieve inkoopacties, wijkinformatieavonden en ondersteuning bij het kiezen van een leverancier en installateur. Vanaf 1 september 2018 neemt Duurzaam Bouwloket deze taken over.
- Energiegarant heeft 167 keukentafelgesprekken gevoerd om individueel maatwerkadvies uit te brengen. En er zijn bij acht appartementsgebouwen quick-scans uitgevoerd om een beeld te geven van de mogelijkheden en kansen. Er wordt één appartementengebouw intensief begeleid bij het daadwerkelijk nemen van energiebesparende maatregelen.
- Voor eigenaren van monumentale panden is de website groenemenukaart.nl/wassenaar ingericht, in samenwerking met De Groene Grachten. Het is niet bekend hoeveel gebouwen naar aanleiding van deze acties daadwerkelijk zijn verduurzaamd. Vooral omdat het nemen van duurzaamheidsmaatregelen bij cultureel erfgoed een intensief maatwerktraject is. Gezien de monumentale status van de objecten en het belang het historische karakter te behouden is het in veel gevallen een uitdaging om moderne techniek te integreren die het besparen van energie en het opwekken van duurzame energie mogelijk maakt. Bij de werkorganisatie ontbreekt specifieke kennis over het verduurzamen van cultureel erfgoed.

Mobiliteit

- De uitstoot van CO₂ door wegverkeer is in Wassenaar ook een grote boosdoener. Het verkeer over de N44 telt mee in het totale CO₂ overzicht van de gemeente. Helaas heeft de gemeente weinig invloed op de milieueffecten van deze verkeersader. Het autogebruik en – bezit is in Wassenaar relatief hoog. De gebrekkige dekking van het openbaar vervoer draagt ook bij aan het hoge autogebruik.
- Desalniettemin worden alternatieve vervoersmogelijkheden aangemoedigd. Zo staat er sinds eind 2016 een deelauto in de gemeente. Hier wordt steeds vaker gebruik van gemaakt.
- Er zijn er tenminste vier particulieren die hun auto tegen betaling beschikbaar stellen via het platforms [snappcar](#), [blablacar](#) en [mywheels](#). In het Verkeersplan Wassenaar is vastgelegd dat de gemeente positief staan ten opzichte van autodelen en dit willen faciliteren. Ruimtereservering, markering en bebording kan worden betaald vanuit de reguliere begroting.
- Om meer elektrische oplaadpalen te kunnen plaatsen is Wassenaar enige tijd terug samen met 18 andere regiogemeenten een concessie aangegaan met Engie Infra & Mobility B.V. De plaatsingstermijn voor oplaadpalen eindigt eind 2018 en de exploitatietermijn eindigt eind 2023. Vanuit Wassenaar bestaat de intentie om beide termijnen met twee jaar te verlengen. Er zijn reeds 70 openbare oplaadpunten gerealiseerd. Dit is ruim voldoende voor elektrische auto's die de eigenaar niet op eigen terrein kan opladen.

Communicatie

- In maart en oktober 2018 zijn lezingen georganiseerd voor inwoners, ondernemers en regionaal betrokkenen en geïnteresseerden. Het doel van deze lezingen is om te laten zien dat duurzaamheid leuk en interessant is en vooral kansen biedt.
- Er is een communicatiecampagne ontwikkeld voor de eigen organisatie (Duurzaam Duivenvoorde) en een campagne voor extern gebruik (Wassenaar gaat voor winst). De laatste heeft zich in de eerste fase gericht op het bundelen van informatie over de doelen van het klimaatprogramma, de achtergrond en de beschikbare subsidies. Hiervoor zijn de website (wassenaar.nl/winst), social media, nieuwsbrieven en offline acties in bijvoorbeeld de Wassenaarse Krant ingezet.
- De werkgroep Fairtrade Gemeente is nieuw leven in geblazen. De werkgroep spant zich in om organisaties, winkels, scholen, kerken en burgers bewust te maken van eerlijke handel. De gemeente Wassenaar is *Fairtrade Gemeente* en hoopt dit na 2018 ook blijven.

Opwekken duurzame energie

- In MRDH verband wordt gewerkt aan een Regionale Energie Strategie (RES), vooruitlopend op het landelijk klimaatakkoord. Wassenaar heeft een actieve rol binnen deze RES, omdat de vraag naar energie in de toekomst veel groter zal zijn dan het eigen aanbod. Hierdoor ontstaat er een afhankelijkheid van de regio.
- Om de gemeenteraad en betrokken partijen een beeld te geven van de complexiteit van het duurzaamheidsvraagstuk is op 13 oktober 2017 een bijeenkomst georganiseerd. Onder leiding van Boris Hocks van bureau POSAD is een spel gespeeld, waardoor duidelijk werd welke ruimtelijke impact de gestelde klimaatambitie heeft op het Wassenaarse landschap. Hieruit bleek nogmaals dat het nu niet mogelijk is om (geheel) zelfvoorzienend te worden.